

ЗМІСТ

Зіновій Толкачов — свідок Голокосту	7
Роки війни	9
<i>Серії творів</i>	
«Окупанти»	15
«Майданек»	26
«Освенцим»	36
«Квіти Освенциму»	86
«Christus na Maidanku»	99
«Містечко»	118
Повоєнні маргінеси містечького життя	142

Контраверсійні шістдесяті роки	152
Конкурс проєктів монументу жертвам фашизму у Бабиному Яру	157
Виставка пам'яті Шолом-Алейхема	177
Серія за мотивами оповідань І. Л. Переца	188
Твори за мотивами п'єси Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти»	204
Література	219
Додатки.....	224
Список основної літератури про З. Толкачова (Підготувала Н. А. Дробязко)	224
Зібрання, де зберігаються твори З. Толкачова (Підготувала Н. А. Дробязко).....	231
Біографія З. Толкачова та основні виставки художника	233

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Зіновій Толкачов — свідок Голокосту

Зіновій Толкачов належить до генерації митців, які власним життям виміряли глибину трагедії Другої світової війни. Разом з тим його доля суттєво відрізняється від інших художників-ветеранів. 1944 року він потрапив до щойно визволених таборів смерті й осмислив у художніх образах страшну дійсність їхнього існування. Толкачов став першим художником, який осягнув: ксенофобія та антисемітизм підривають основи європейської ментальності — ідеї просвітництва, прогресу, віри у людський розум.

Його твори вражають глядачів не тільки широтою тематики, майстерністю, глибиною художніх образів, а й силою переконливого розкриття екзистенційних питань добра та зла, життя і смерті через індивідуальні й неповторні людські почуття.

3. Толкачов, 1920-ті

3. Толкачов з дружиною Розарітою, 1920-ті

Толкачов є визнаним майстром книжкової та станкової графіки. Багато уваги він приділяв і живопису, а в 1920-ті роки — монументальному розписові. Створив чимало плакатів, написав низку мистецтвознавчих текстів і спогадів. Він випробував чимало різноманітних графічних і живописних технік, що своєю специфікою допомагали виразніше втілити творчі задуми. Перелік самих лише суто графічних засобів становить цілий список: офорт, кольоровий офорт, чорно-біла й кольорова ліногравюра, дереворит, чорно-біла й кольорова літографія, трафарет, шовкографія.

Творчість художника має періоди злетів і смуги відносного спаду. За стилістикою його доробок теж різноманітний: завжди впізнавана індивідуальна реалістична манера майстра почергово наближалася до експресіонізму, неокласицизму, соцреалізму.

Про Толкачова написано чимало статей та видано десятків альбомів. Його бібліографія складає понад 356 позицій. Здавалося б, численні публікації не залишили місця для нових відкриттів. Але плін часу по новому висвітлює минуле, дає основу для переосмислення, зіставлення, для виявлення несподіваних рис у творчості й житті автора. Вони, своєю чергою, змінюють сприйняття його спадщини.

Досвід Толкачова важливий і навіть необхідний сьогодні як пересторога сучасному світові, де взаємоповага, розуміння Іншого, діалог культур, врешті й сама демократія потребують постійної підтримки. Особливо нині, коли реальність надто часто підмінюється вигадками й маніпуляціями, а свідомість зазнає дедалі більш витонченого впливу з боку електронних медій.

Цю книгу присвячено чи не найвагомішій та найвиразнішій частині творчості художника, яку можна означити

як тему Життя й Голокосту, а в більш предметному сенсі — як утвердження творчою працею цінностей гуманізму, діалогу та взаєморозуміння.

Роки війни

Творчість Зіновія Шендеровича Толкачова (12(25).02.1903–30.08.1977) належить до трьох культур — єврейської, української та радянської. Дві перші слугували джерелом тематичного й образного наповнення його творів, водночас на їхню концептуалізацію потужно, особливо у період до 1944 року, впливали ідеї комунізму.

Випадковості в цьому немає, бо Толкачов був одним із перших комсомольців в Україні та вже з п'ятнадцяти років долучився до боротьби більшовиків проти Української Держави Павла Скоропадського й Української Народної Республіки часів Директорії.

Проте, хоч які неприйнятні стали для нашого часу тодішні переконання комсомольця, а згодом комуніста Толкачова, — творчість художника Толкачова залишається не лише пам'ятником епохи, а й мистецьким надбанням, утіленням високих естетичних та загальнолюдських цінностей. Пояснення цього,

3. Толкачов і невідомий, 1920-ті

здавалося б, парадоксу полягає в тому, що у справжньому мистецтві висота узагальнень складається не з ідеологем, а з конкретики образів та індивідуального творчого й життєвого досвіду автора. Талант Толкачова, у кращих його творах, навіть неусвідомлено для художника, долав обмеження ідеологічних схем та сягав вершин загальнолюдської проблематики. Разом із тим, конкретність місця й часу у творчості художника — це свідчення плину історії ХХ століття з усіма його сподіваннями й катастрофами.

Як писав поет:

ХХ век... Он не был добр и тих,
в нём — гром свои отмерил тропы,
в нём для меня — две мировых
и две имперских катастрофы.
В нём — боль кровоточащих ран,
свет, не пробившийся сквозь тучи,
и тот чудовищный обман,
который возвышал и — мучил.

[Вышеславский 2003, с. 7].

Сьогодні, завдяки певній відстані, ми вже можемо краще роздивитися характерні риси ХХ століття — сповнена ентузіазму віра у щасливе майбутнє і цинічний обман пропаганди; велич науки й незбагненна жорстокість проявів ксенофобії до багатьох народів. Саме у ХХ столітті відбулося те, що задавалося б, неможливе для Європи — поширення антигуманних маніпулятивних

ідеологій — фашизму, націонал-соціалізму, комунізму, яке призводило до масових людських жертв. Після Відродження, просвітництва, романтиків, епохи науки й культури, витонченого модерну, — світ поринув у ХХ століття, яке стало століттям революцій, Голодомору, Голокосту, поставило під сумнів моральні чесноти людства.

«Ніколи знову» — повторюють екскурсоводи на руїнах Майданека, Аушвіца-Біркенау, Дахау, Собібора, Маутхаузена. І побачене там, попри плин десятиліть, змінює ставлення глядачів до навколишнього світу.

Ми можемо тільки здогадуватися, що відчував сорокаоднорічний солдат, працівник політвідділу Червоної армії Толкачов коли увійшов на щойно звільнену територію Освенцима. Він писав: «Аушвіц, Біркенау-Бжезінки — цих назв мені ніколи не забути! <...> Тут есесівці творили свою чорну розправу над беззбройними, приреченими людьми <...> А

зараз я бачу <...> сліди покvapливої втечі гітлерівців. Підірвані будинки й споруди — місця кривавих злочинів фашистів. Дороги стають все похмуріші, ошцирені зуби залізобетонних руїн. А повз мене йдуть колишні в'язні» [Толкачов 1985b, с. 128].

Ось, для порівняння, фрагмент зі спогадів Нухіма Бохмана, де зафіксовано подібні враження: «За декілька кілометрів від Любліна, ліворуч від шляху, паркан з колючого дроту, у центрі широка брама, за ними ряди ошатних одноповерхових пофарбованих білим будівель — чи то бараків, чи майстерень. Не визначити ззовні, що то є: завод, фабрика або велика ферма? Ми байдуже прямували далі, але віліс командира зупинився. Першим вийшов замполіт, за ним командир, помахом покликав нас та попрямував до брами. Коли підійшли до них, почули: “Майданек” і замовкли. Всьому світові вже була відома ця назва! Принишкли, із зосередженими обличчями йшли повз порожні бараки, зазирали всередину на <...> нескінченні ряди нар, вийшли до печей з квадратними коминами над ними, побачили кістки в печах і з жахом зрозуміли, що це людські кості. Так само мовчки поверталися, тяжко зітхнули за брамою йдучи до машин. І тільки у Любліні знову змогли розмовляти» [Бохман 2019, с. 154].

Обидва свідчення — це реакції людей на дотик до Темряви. Слід зазначити, що автори більшості спогадів бачили лише якийсь фрагмент жаху, тоді як доля Толкачова була більш суворою. Він довгий час перебував поруч із наслідками концентрованої форми Темряви: у таборі, до якого він увійшов, ще залишалися як живі свідки езекуцій, так і тіла страчених. Він писав: «За вікнами їх чекали печі крематорію <...> Все змішалось: трупи, одяг, брудне ганчір'я. Чорні сараї вщерть набиті трупами. О, ці мертві голови, що волають! <...> А поряд захололі в останніх судамах руки матерів <...> Вони невідступно стоять перед моїми очима» [Толкачов 1985b, с. 129].

3. Толкачов, 1930-ті

З. Толкачов, 1930-ті

Справді, як узагальнюють Джон К. Рот і Майкл Беренбаум: «Словами достеменно не описати, як і розумом достоту не збагнути, що діялося у таборах смерті. Обшир та ступінь жорстокості, страждань і скорботи виходять за межі людського розуміння» [Рот та Беренбаум 2009, с. 34].

О комини пічні
Що над домівками смерті так хитро влаштовані!
Коли тіло Ізраїлю йшло димом,
Крізь повітря,
То замість сажотруса його зустріла зірка.
І почорніла.
Чи то був промінь сонця?

[Закс 1993, с. 11].

Митцям, які зазвичай дуже емоційно сприймають дійсність та є психологічно вразливішими за інших, ті шокуючі епізоди стають перешкодою у творчості. З цього приводу Леонід Первомайський писав: «Я пережив подібні хвилини <...> восени 1944 року, стоячи на Майданеку у величезному бараці, де насипом аж під стелю лежала незчисленна безліч різноманітного взуття — дитячого, жіночого, чоловічого — єдиний слід по сотнях тисяч людських існувань, що скінчилися тут в печах крематорію. <...> Тільки згодом, через кілька років, зміг я відновити в душі той стан, що заволодів мною на Майданеку, та написав вірші, які не відбивають й тисячної частки тієї бурі, що вирувала тоді у моїй свідомості» [Первомайський 1965, с. 8].

Зберегти душу й розум, залишитися художником — ось проблема, що постала перед Зіновієм Толкачовим, який малював і записував свідчення людей, котрих опалила близька присутність смерті, адже тим самим він теж наближався впритул і майже торкався колосальної та концентрованої Темряви.

3. Толкачов на тлі свого твору у комсомольському клубі на Подолі у Києві, 1921

Резинчан, февраль, 1945,

- А! там у окна в помещении Губнии ко
мондот... при логар и убоа моя повто
рять: Луза... Луза...

За стеной слышался крик. Спотыкае улетел
в окно! в стекло. В комнате - тишина, а
изредка нарушаемая сонными возгласами.
Сон мой возобновился. Сидит солдатик осе
будитесь. ~~Видно, за окном~~

~~Видно, за окном~~ Видно, за окном
Видно черными проборами бараки, без
рне, чарыши

Это было сивадий утром. Я шел к
железной дороге мимо ветчельных складов.
Еще накануне взошла гасила все, леле
всуду светлые донки. Возлебу уют критично гвар
одного из складов, вальлои куда прятал
ке ушел и дойти до второго склада, как
оттуда торопило вшии гве жемучинь.
Одна из них забегала вперед, приближалась
ко мне. Я невольно обратил внимание
на гетесно ботинки болтавшиеся на ику
как в ее руке. Она была негодинакова.
Одни большие дружок. Разного цвета....

- Луза! Луза, погодя! ке спомы - критично
вторая жемучина

Жемучина с ботинками оставила
обертывае Купити книгу на сайт kniga.biz.ua >>> уже рядом с моим